

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ  
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи  
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня «бакалавр»  
з теми: **«Особливості розвитку емоційного інтелекту в дітей  
молодшого шкільного віку в освітньому середовищі»**

Виконала здобувачка вищої освіти  
освітньої програми: Психологія  
Спеціальності 053 Психологія,  
денної форми навчання  
**Доманова Катерина Сергіївна**

Керівник: Дорофей Світлана Василівна,  
старший викладач кафедри загальної  
та практичної психології,  
кандидат психологічних наук

Рецензент: Поліщук Світлана Петрівна  
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський, 2026

## Зміст

|                                                                                                                           |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП.....                                                                                                                | 3  |
| РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ .....                          | 7  |
| Розділ 1.1 Поняття емоційного інтелекту в психолого-педагогічній літературі.....                                          | 7  |
| 1.2 Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.....                                                          | 14 |
| 1.3 Освітнє середовище як чинник розвитку емоційного інтелекту школяра.....                                               | 22 |
| Висновки до розділу 1.....                                                                                                | 30 |
| РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ..... | 33 |
| 2.1 Організація та методи дослідження .....                                                                               | 33 |
| 2.2 Дослідження розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку.....                                         | 39 |
| 2.3 Програма розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища.....             | 50 |
| Висновки до розділу 2.....                                                                                                | 57 |
| ВИСНОВКИ .....                                                                                                            | 59 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....                                                                                          | 61 |

## ВСТУП

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується значними соціальними трансформаціями, підвищеним рівнем психоемоційного навантаження та зростанням вимог до особистості щодо її здатності до ефективної соціальної взаємодії, емоційної стійкості та адаптивності. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема розвитку емоційного інтелекту як важливої складової гармонійного особистісного розвитку людини. У сучасних умовах освіти все більшого значення набуває не лише формування інтелектуальних здібностей дитини, а й розвиток її емоційної компетентності, здатності розуміти власні емоції, регулювати емоційні стани та будувати конструктивні міжособистісні взаємини.

Особливо важливим є розвиток емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме цей віковий період є сенситивним для формування емоційної сфери особистості. У молодшому шкільному віці відбувається активний розвиток емоційної саморегуляції, емпатії, моральних уявлень, навичок спілкування та взаємодії з однолітками і дорослими. Водночас початок шкільного навчання супроводжується значними змінами у житті дитини, що потребує адаптації до нових соціальних умов, дотримання правил поведінки та включення у систему міжособистісних взаємин.

Освітнє середовище виступає одним із провідних чинників розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Саме у процесі навчальної діяльності та взаємодії з учителями й однолітками дитина набуває емоційного досвіду, формує навички самоконтролю, співпереживання та комунікативної взаємодії. Створення психологічно безпечного та емоційно сприятливого освітнього середовища є важливою умовою гармонійного розвитку особистості молодшого школяра.

Проблема емоційного інтелекту активно досліджується у сучасній психологічній науці. Значний внесок у розвиток теорії емоційного інтелекту здійснили Peter Salovey та John Mayer, які визначали емоційний інтелект як

здатність людини сприймати, розуміти та регулювати емоції. Важливе значення для популяризації концепції емоційного інтелекту мали праці Daniel Goleman, який розглядав емоційний інтелект як сукупність особистісних і соціальних компетентностей, необхідних для успішної життєдіяльності людини.

Окремі аспекти емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку, формування емоційної компетентності та особливостей освітнього середовища висвітлюються у працях сучасних українських і зарубіжних науковців. Проте проблема розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища потребує подальшого комплексного дослідження, що й зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи: «Розвиток емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в освітньому середовищі».

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до вивчення поняття емоційного інтелекту у психологічній літературі.
2. Охарактеризувати психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.
3. Визначити роль освітнього середовища у розвитку емоційного інтелекту молодших школярів.
4. Провести емпіричне дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку.
5. Розробити програму розвитку емоційного інтелекту в умовах освітнього середовища ліцею.

Об'єкт дослідження — емоційний інтелект дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження — особливості розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища.

Для реалізації поставлених завдань було використано комплекс методів дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація психолого-педагогічної літератури; емпіричні: спостереження, бесіда, психодіагностичне тестування; методи кількісної та якісної обробки результатів дослідження.

У процесі емпіричного дослідження були використані сучасні психодіагностичні методики зарубіжних авторів: «Reading the Mind in the Eyes Test — Child Version» (автор — Simon Baron-Cohen), «The Test of Emotion Comprehension (TEC)» (автори — Pons Francisco та Paul Harris), а також проєктивні методи дослідження емоційного стану дітей.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку та визначенні психолого-педагогічних умов його формування в освітньому середовищі.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів дослідження практичними психологами, педагогами та соціальними педагогами закладів загальної середньої освіти з метою розвитку емоційної компетентності молодших школярів та створення психологічно сприятливого освітнього середовища.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення та результати проведеного дослідження були представлені та обговорені на XVIII Міжнародній науково-практичній конференції, 23 квітня 2026 р., м. Кам'янець-Подільський, Україна.

**Публікації.** Доманова К.С. Вплив освітнього середовища на розвиток емоційного інтелекту школярів молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин*: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2026 р. / за ред.

Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2026.  
318. С. 58-60.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 63 сторінки друкованого тексту. Робота містить 4 таблиці.

# **РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

## **1.1 Поняття емоційного інтелекту в психолого-педагогічній літературі**

У сучасній психологічній науці проблема емоційного інтелекту є однією з найбільш актуальних, оскільки емоційна сфера особистості відіграє важливу роль у процесі соціалізації, міжособистісної взаємодії та психологічної адаптації людини. Сучасні дослідження свідчать про те, що успішність особистості залежить не лише від рівня інтелектуальних здібностей, а й від уміння розуміти власні емоції, контролювати емоційні реакції та взаємодіяти з іншими людьми.

Поняття «емоційний інтелект» було введене у психологічну науку американськими психологами Peter Salovey та John Mayer. Дослідники визначали емоційний інтелект як здатність людини сприймати, розуміти та регулювати емоції, а також використовувати емоційну інформацію у процесі мислення та прийняття рішень [24].

У межах сучасної психології емоційний інтелект розглядається як складне інтегративне утворення, яке поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти. Емоційний інтелект охоплює здатність особистості: усвідомлювати власні емоції; розуміти емоційні стани інших людей; контролювати емоційні реакції; будувати конструктивні міжособистісні взаємини .

Значний внесок у розвиток концепції емоційного інтелекту здійснив Daniel Goleman. Науковець розглядав емоційний інтелект як сукупність особистісних та соціальних компетентностей, які забезпечують успішну взаємодію людини із соціальним середовищем [22].

На думку Daniel Goleman, основними складовими емоційного інтелекту є: самосвідомість; саморегуляція; мотивація; емпатія; соціальні навички.

У сучасних дослідженнях емоційний інтелект розглядається як важлива умова гармонійного розвитку особистості. Високий рівень розвитку емоційного інтелекту сприяє формуванню емоційної стійкості, розвитку комунікативних навичок, зниженню рівня тривожності та ефективній соціальній адаптації.

Особливого значення проблема емоційного інтелекту набуває у молодшому шкільному віці. Саме у цей період активно формуються навички емоційного усвідомлення, емпатії, емоційної саморегуляції та міжособистісної взаємодії [8].

Таким чином, емоційний інтелект є важливою складовою особистісного розвитку, що забезпечує здатність людини розуміти та регулювати власні емоції, ефективно взаємодіяти з іншими людьми та адаптуватися до умов соціального середовища.

У сучасній психологічній науці існують різні підходи до розуміння сутності емоційного інтелекту. Багатогранність цього феномену зумовила формування декількох наукових концепцій, у межах яких емоційний інтелект розглядається як система здібностей, особистісних характеристик або соціальних компетентностей [9].

Одним із найбільш поширених є когнітивний підхід, представниками якого є Peter Salovey та John Mayer. У межах цього підходу емоційний інтелект трактується як система інтелектуальних здібностей, пов'язаних із розпізнаванням, розумінням та регуляцією емоцій. Дослідники виокремлюють чотири основні компоненти емоційного інтелекту: сприйняття емоцій; використання емоцій у мисленні; розуміння емоцій; управління емоціями [24]. Когнітивний підхід розглядає емоції як важливий компонент пізнавальної діяльності людини, що впливає на процес прийняття рішень та соціальну адаптацію.

Іншим важливим напрямом є змішаний підхід, представником якого є Daniel Goleman. У межах цього підходу емоційний інтелект розглядається як поєднання емоційних здібностей, особистісних якостей та соціальних навичок.

Змішана модель емоційного інтелекту охоплює: емоційну самосвідомість; саморегуляцію; мотивацію; емпатію; соціальні навички [22].

Представники цього підходу наголошують на тому, що емоційний інтелект впливає не лише на емоційну сферу особистості, а й на ефективність соціальної взаємодії, професійну діяльність та психологічне благополуччя людини.

У сучасній психології також виокремлюють особистісний підхід до вивчення емоційного інтелекту. У межах цього підходу емоційний інтелект розглядається як інтегративна характеристика особистості, яка поєднує емоційні, поведінкові та комунікативні компоненти.

Особистісний підхід акцентує увагу на: розвитку емоційної стійкості; формуванні позитивної самооцінки; здатності до самоконтролю; розвитку комунікативної компетентності; соціальній адаптації особистості [20].

Окрему увагу сучасні дослідники приділяють соціально-психологічному підходу, у межах якого емоційний інтелект розглядається як чинник ефективної соціальної взаємодії та міжособистісного спілкування.

У сучасних дослідженнях наголошується, що високий рівень емоційного інтелекту сприяє: розвитку емпатії; формуванню навичок співпраці; конструктивному вирішенню конфліктів; успішній соціалізації особистості [5].

Особливого значення проблема емоційного інтелекту набуває у молодшому шкільному віці, оскільки саме у цей період активно формуються навички емоційної саморегуляції, міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації.

Таким чином, аналіз основних наукових підходів до вивчення емоційного інтелекту свідчить про велику компонентність цього феномену.

Незалежно від особливостей наукових концепцій, більшість дослідників розглядає емоційний інтелект як важливу умову гармонійного розвитку особистості, ефективної соціальної взаємодії та психологічного благополуччя людини.

У сучасній психологічній науці емоційний інтелект розглядається як складне багатокomпонентне утворення, що охоплює систему емоційних, когнітивних та поведінкових характеристик особистості. Дослідження структури емоційного інтелекту має важливе значення для розуміння механізмів емоційної регуляції, соціальної взаємодії та особистісного розвитку людини [9].

Однією з найбільш поширених є модель емоційного інтелекту, запропонована Peter Salovey та John Mayer. Відповідно до цієї концепції, структура емоційного інтелекту включає чотири основні компоненти: сприйняття емоцій; використання емоцій у процесі мислення; розуміння емоцій; управління емоціями.

Сприйняття емоцій передбачає здатність людини розпізнавати власні емоційні стани та емоції інших людей за допомогою міміки, жестів, інтонації та поведінки. Цей компонент є основою ефективної міжособистісної взаємодії та розвитку емпатії.

Використання емоцій у процесі мислення пов'язане зі здатністю людини застосовувати емоційний досвід у процесі прийняття рішень, розв'язання проблемних ситуацій та адаптації до умов соціального середовища [24].

Розуміння емоцій охоплює здатність аналізувати причини виникнення емоційних станів, усвідомлювати їхній вплив на поведінку та прогнозувати можливі наслідки емоційних реакцій. Цей компонент сприяє формуванню емоційної усвідомленості та розвитку навичок самоконтролю.

Управління емоціями передбачає здатність контролювати власні емоційні реакції, підтримувати емоційну рівновагу та конструктивно реагувати на складні життєві ситуації. Розвинені навички емоційної

саморегуляції сприяють формуванню емоційної стійкості та психологічного благополуччя особистості.

Значного поширення у сучасній психології набула також структура емоційного інтелекту, запропонована Daniel Goleman. Науковець розглядав емоційний інтелект як сукупність особистісних і соціальних компетентностей, необхідних для ефективної взаємодії людини із соціальним середовищем [22].

Відповідно до концепції Daniel Goleman, основними компонентами емоційного інтелекту є: самосвідомість; саморегуляція; мотивація; емпатія; соціальні навички.

Самосвідомість проявляється у здатності особистості усвідомлювати власні емоції, розуміти їх причини та вплив на поведінку. Саморегуляція забезпечує контроль емоційних реакцій та здатність підтримувати емоційну стабільність у різних ситуаціях.

Мотивація у структурі емоційного інтелекту визначається як прагнення людини досягати поставлених цілей, долати труднощі та підтримувати внутрішню активність. Високий рівень мотивації позитивно впливає на навчальну діяльність, розвиток відповідальності та наполегливості [16].

Емпатія є важливою складовою емоційного інтелекту та проявляється у здатності розуміти емоційний стан інших людей, співпереживати та враховувати почуття оточення у процесі взаємодії.

Соціальні навички охоплюють уміння ефективно взаємодіяти з іншими людьми, працювати у колективі, вирішувати конфліктні ситуації та будувати конструктивні міжособистісні взаємини.

У сучасних дослідженнях наголошується, що всі компоненти емоційного інтелекту є взаємопов'язаними та взаємодоповнюють один одного. Недостатній рівень розвитку одного з компонентів може негативно впливати на загальний рівень емоційної компетентності особистості [9].

Особливого значення розвиток компонентів емоційного інтелекту набуває у молодшому шкільному віці. Саме у цей період активно формуються

навички емоційного усвідомлення, емоційної саморегуляції, емпатії та міжособистісної взаємодії.

Розвинений емоційний інтелект сприяє: формуванню позитивної самооцінки; розвитку емоційної стійкості; успішній соціальній адаптації; розвитку комунікативних навичок; конструктивному вирішенню конфліктних ситуацій [5].

Таким чином, структура емоційного інтелекту охоплює систему взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують здатність особистості усвідомлювати, розуміти та регулювати емоції, а також ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Розвиток компонентів емоційного інтелекту є важливою умовою гармонійного особистісного розвитку та успішної соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

У сучасній психологічній науці емоційний інтелект розглядається як важливий чинник гармонійного розвитку особистості. Рівень сформованості емоційного інтелекту впливає на особливості емоційного реагування людини, її здатність до соціальної адаптації, міжособистісної взаємодії та психологічного благополуччя [20].

Сучасні дослідження свідчать про те, що емоційний інтелект відіграє важливу роль у розвитку самосвідомості особистості. Усвідомлення власних емоцій, здатність розуміти причини емоційних переживань та контролювати емоційні реакції сприяють формуванню адекватної самооцінки, впевненості у собі та емоційної стійкості.

Однією з важливих функцій емоційного інтелекту є забезпечення емоційної саморегуляції. Людина з високим рівнем емоційного інтелекту здатна контролювати власні емоції, конструктивно реагувати на складні життєві ситуації та підтримувати психологічну рівновагу [17].

Важливу роль емоційний інтелект відіграє у розвитку міжособистісних взаємин. Здатність розуміти емоційний стан інших людей, співпереживати та враховувати почуття оточення сприяє розвитку емпатії, комунікативних навичок та соціальної компетентності.

У сучасних дослідженнях наголошується, що високий рівень емоційного інтелекту позитивно впливає на: розвиток комунікативних здібностей; формування навичок співпраці; конструктивне вирішення конфліктів; успішну соціалізацію особистості [5].

Особливого значення емоційний інтелект набуває у молодшому шкільному віці. Саме у цей період активно формуються навички емоційної саморегуляції, міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації [8].

Початок навчання у школі супроводжується зміною соціальної ситуації розвитку дитини та необхідністю адаптації до нових умов освітнього середовища. Розвинений емоційний інтелект сприяє успішній адаптації молодших школярів до навчальної діяльності, формуванню позитивної самооцінки та розвитку впевненості у власних можливостях [14].

Емоційний інтелект позитивно впливає на навчальну діяльність молодших школярів. Діти з високим рівнем емоційного інтелекту краще контролюють власну поведінку, легше взаємодіють з однолітками та педагогами, демонструють вищий рівень навчальної мотивації та емоційної стійкості.

Важливе значення емоційний інтелект має у формуванні моральної сфери особистості. Розвиток емпатії, здатності до співпереживання та усвідомлення емоційного стану інших людей сприяє формуванню гуманного ставлення до оточення, відповідальності та моральної свідомості [15].

У сучасній психології емоційний інтелект розглядається як важливий чинник психологічного благополуччя особистості. Розвинені навички емоційної саморегуляції сприяють зниженню рівня тривожності, розвитку емоційної стійкості та формуванню позитивного ставлення до себе й оточення.

Особливу роль у розвитку емоційного інтелекту відіграє освітнє середовище. Саме у процесі навчальної діяльності та міжособистісної взаємодії дитина набуває емоційного досвіду, навчається контролювати власні емоції та будувати конструктивні взаємини з іншими людьми.

Сучасна система освіти приділяє значну увагу розвитку емоційної компетентності особистості. Концепція Нової української школи визначає розвиток емоційного інтелекту, навичок співпраці та відповідальної поведінки одним із пріоритетних напрямів освітнього процесу [13].

Недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту може негативно впливати на процес соціалізації особистості. Труднощі емоційної саморегуляції, низький рівень емпатії та недостатньо сформовані навички міжособистісної взаємодії можуть спричиняти конфліктність, підвищену тривожність та труднощі адаптації до соціального середовища [17].

Таким чином, емоційний інтелект є важливою складовою гармонійного розвитку особистості. Розвинений емоційний інтелект сприяє формуванню емоційної стійкості, позитивної самооцінки, навичок саморегуляції, емпатії та ефективної міжособистісної взаємодії. Особливого значення розвиток емоційного інтелекту набуває у молодшому шкільному віці, оскільки саме у цей період формуються основи емоційної сфери особистості та соціальної поведінки дитини.

## **1.2 Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку**

Молодший шкільний вік є важливим етапом психічного та особистісного розвитку дитини. У психологічній науці цей віковий період охоплює приблизно вік від 6–7 до 10–11 років та характеризується суттєвими змінами у пізнавальній, емоційній, мотиваційній і соціальній сферах особистості.

Початок навчання у школі супроводжується зміною соціальної ситуації розвитку дитини. Молодший школяр переходить до нової соціальної ролі — ролі учня, що передбачає виконання навчальних обов'язків, дотримання правил поведінки та активну взаємодію з учителями й однолітками. Саме навчальна діяльність у цей період стає провідною та значною мірою визначає особливості психічного розвитку дитини.

У молодшому шкільному віці активно розвиваються пізнавальні процеси: увага, пам'ять, мислення, мовлення та уява. Мислення поступово переходить від наочно-образного до словесно-логічного, що сприяє розвитку здатності до аналізу, узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків [6].

Важливою особливістю молодшого шкільного віку є формування довільності психічних процесів. Дитина поступово навчається контролювати власну поведінку, дотримуватися соціальних норм та регулювати емоційні реакції. Саме розвиток довільності є важливою передумовою формування емоційної саморегуляції та соціальної адаптації молодших школярів.

Особливих змін у цей період зазнає емоційна сфера особистості. Емоції дітей молодшого шкільного віку стають більш усвідомленими та диференційованими. Якщо у дошкільному віці емоційні реакції переважно мають імпульсивний характер, то у молодшому шкільному віці дитина поступово навчається стримувати негативні емоції та контролювати власну поведінку.

Разом із тим емоційна сфера молодших школярів характеризується недостатньою стійкістю. Для дітей цього віку характерними є підвищена емоційна чутливість, швидка зміна настрою та значна залежність емоційного стану від зовнішніх обставин. Особливий вплив на емоційний стан молодших школярів мають успіхи та невдачі у навчальній діяльності, ставлення вчителя та взаємини з однолітками [17].

У процесі емоційного розвитку молодші школярі поступово навчаються: усвідомлювати власні емоції; розуміти емоційний стан інших людей; контролювати емоційні реакції; виражати емоції соціально прийнятними способами; будувати конструктивні взаємини з оточенням [20].

Важливе значення у молодшому шкільному віці має розвиток емоційної саморегуляції. Діти поступово вчаться стримувати імпульсивні реакції, контролювати поведінку та підпорядковувати власні емоційні прояви вимогам соціального середовища. Розвиток емоційної саморегуляції позитивно впливає

на навчальну діяльність, міжособистісну взаємодію та психологічне благополуччя дитини.

Особливу роль у розвитку емоційної сфери молодших школярів відіграє емпатія. Саме у цей віковий період активно формується здатність розуміти емоційний стан інших людей, співпереживати та враховувати почуття оточення у процесі взаємодії. Розвиток емпатії сприяє формуванню гуманного ставлення до інших людей, розвитку комунікативних навичок та навичок співпраці [5].

Суттєвий вплив на емоційний розвиток молодших школярів має освітнє середовище. У процесі навчальної діяльності та спілкування з педагогами й однолітками дитина набуває нового емоційного досвіду, навчається контролювати власні емоції та взаємодіяти з іншими людьми.

Психологічно безпечне освітнє середовище сприяє формуванню позитивної самооцінки, розвитку впевненості у собі та емоційної стабільності. Натомість несприятливий психологічний клімат може негативно впливати на емоційний стан дитини, викликати підвищену тривожність та труднощі соціальної адаптації [12].

Важливого значення у молодшому шкільному віці набуває розвиток самооцінки. На початковому етапі навчання самооцінка дитини значною мірою залежить від оцінювання з боку дорослих, насамперед учителів і батьків. Позитивне ставлення з боку значущих дорослих сприяє формуванню впевненості у власних можливостях та позитивного ставлення до навчальної діяльності.

Сучасні дослідження свідчать про те, що рівень емоційного розвитку молодших школярів безпосередньо впливає на успішність їхньої соціалізації та навчальної діяльності. Діти з високим рівнем емоційної компетентності легше адаптуються до шкільного середовища, краще взаємодіють з однолітками та педагогами, демонструють вищий рівень навчальної мотивації та емоційної стійкості [16].

Концепція Нової української школи визначає розвиток емоційної компетентності, навичок співпраці та комунікації одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти [13]. У зв'язку з цим проблема емоційного розвитку молодших школярів набуває особливої актуальності у сучасному освітньому просторі.

Таким чином, молодший шкільний вік є важливим періодом формування емоційної сфери особистості. Саме у цей час активно розвиваються навички емоційного усвідомлення, саморегуляції, емпатії та міжособистісної взаємодії. Особливості емоційного розвитку молодших школярів значною мірою визначають успішність їхньої соціальної адаптації, навчальної діяльності та гармонійного особистісного становлення.

Молодший шкільний вік є важливим періодом формування емоційної саморегуляції та емпатії як ключових складових емоційного інтелекту особистості. Саме у цей віковий період дитина починає активно засвоювати соціальні норми поведінки, вчиться контролювати власні емоційні реакції та будувати міжособистісні взаємини відповідно до вимог соціального середовища.

У сучасній психології емоційна саморегуляція розглядається як здатність особистості усвідомлювати власні емоційні стани, контролювати емоційні реакції та керувати поведінкою залежно від ситуації [20]. Розвинена емоційна саморегуляція сприяє формуванню емоційної стійкості, розвитку самоконтролю та здатності конструктивно реагувати на труднощі.

У молодшому шкільному віці розвиток емоційної саморегуляції відбувається у процесі навчальної діяльності та міжособистісної взаємодії. Дитина поступово навчається:

- контролювати імпульсивні реакції;
- стримувати негативні емоції;
- дотримуватися правил поведінки;
- керувати власними емоційними проявами;
- усвідомлювати наслідки власної поведінки [11].

На початковому етапі навчання емоційні реакції дітей часто мають ситуативний та недостатньо контрольований характер. Молодші школярі можуть гостро реагувати на невдачі, зауваження вчителя або конфлікти з однолітками. Поступово, у процесі соціальної взаємодії та навчальної діяльності, формується здатність до довільного контролю емоцій та поведінки.

Важливу роль у розвитку емоційної саморегуляції відіграє навчальна діяльність. Виконання навчальних завдань вимагає від дитини уважності, посидючості, терпіння та здатності контролювати власні емоції. У процесі навчання молодший школяр навчається долати труднощі, стримувати негативні емоційні реакції та підпорядковувати поведінку встановленим правилам [16].

Суттєвий вплив на розвиток емоційної саморегуляції має освітнє середовище. Психологічно безпечна атмосфера, підтримка з боку педагогів та позитивний психологічний клімат у колективі сприяють формуванню емоційної стабільності та впевненості у собі. Натомість надмірний психологічний тиск, постійна критика або конфліктні взаємини можуть негативно впливати на емоційний стан молодших школярів та ускладнювати розвиток навичок саморегуляції [12].

Однією з важливих складових емоційного інтелекту є емпатія. У сучасній психології емпатія визначається як здатність людини розуміти емоційний стан іншої людини, співпереживати та емоційно реагувати на переживання оточення.

У молодшому шкільному віці розвиток емпатії набуває особливого значення, оскільки саме у цей період активно формуються навички міжособистісної взаємодії, моральні уявлення та здатність до співпраці. Молодші школярі поступово вчаться враховувати емоційний стан інших людей, проявляти співчуття та підтримку [5].

Розвиток емпатії проявляється у: здатності розуміти переживання інших людей; умінні співпереживати; розвитку гуманного ставлення до оточення; прагненні допомагати іншим; формуванні навичок співпраці.

Важливу роль у розвитку емпатії відіграє взаємодія з однолітками. У процесі спільної діяльності діти навчаються враховувати інтереси інших людей, домовлятися, співпрацювати та конструктивно вирішувати конфлікти [4].

Особливе значення для розвитку емпатії має приклад дорослих. Учителі та батьки через власну поведінку демонструють дитині способи емоційного реагування, взаємодії та підтримки інших людей. Доброзичливе ставлення до дитини, емоційна підтримка та повага до її переживань позитивно впливають на формування здатності до співпереживання [12].

У сучасних дослідженнях наголошується на взаємозв'язку емоційної саморегуляції та емпатії. Здатність контролювати власні емоції сприяє більш ефективному розумінню емоційного стану інших людей та формуванню позитивних міжособистісних взаємин [9].

Розвинені навички емоційної саморегуляції та емпатії позитивно впливають на соціалізацію молодших школярів, розвиток комунікативних навичок та успішність адаптації до освітнього середовища. Діти з високим рівнем розвитку цих якостей легше встановлюють контакти з однолітками, краще взаємодіють у колективі та демонструють вищий рівень емоційної стійкості.

Концепція Нової української школи визначає розвиток емоційної компетентності, навичок співпраці та міжособистісної взаємодії одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти. У зв'язку з цим проблема розвитку емоційної саморегуляції та емпатії у молодшому шкільному віці набуває особливої актуальності.

Таким чином, молодший шкільний вік є важливим періодом розвитку емоційної саморегуляції та емпатії. Саме у цей час формуються навички контролю емоційних реакцій, здатність до співпереживання та конструктивної взаємодії з іншими людьми. Розвиток емоційної саморегуляції та емпатії є необхідною умовою гармонійного особистісного розвитку, успішної соціалізації та формування емоційного інтелекту молодших школярів.

Соціалізація є важливим процесом розвитку особистості, у ході якого дитина засвоює соціальні норми, правила поведінки, моральні цінності та способи взаємодії з іншими людьми. У молодшому шкільному віці процес соціалізації набуває особливого значення, оскільки саме у цей період дитина активно включається у систему суспільних взаємин та адаптується до умов освітнього середовища [19].

Початок навчання у школі супроводжується зміною соціальної ситуації розвитку. Молодший школяр переходить до нової соціальної ролі — ролі учня, що передбачає виконання навчальних обов'язків, дотримання правил поведінки та активну взаємодію з учителями й однолітками. Саме навчальна діяльність стає провідною діяльністю у молодшому шкільному віці та значною мірою визначає процес соціалізації дитини [14].

У процесі навчальної діяльності молодший школяр засвоює: соціальні норми поведінки; правила взаємодії у колективі; навички співпраці; відповідальність за власну поведінку; моральні цінності та соціальні установки.

Важливою особливістю соціалізації молодших школярів є розширення кола соціальних контактів. Якщо у дошкільному віці основним середовищем соціалізації виступала сім'я, то у молодшому шкільному віці значного впливу набувають взаємини з учителями та однолітками [7].

Особливу роль у процесі соціалізації відіграє колектив однолітків. У процесі спільної діяльності діти навчаються співпрацювати, домовлятися, враховувати інтереси інших людей та дотримуватися правил групової взаємодії. Саме у спілкуванні з однолітками формуються комунікативні навички, здатність до співпереживання та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Важливим чинником соціалізації молодших школярів є особистість учителя. Педагог виступає для дитини значущою дорослою особою, яка впливає на формування моральних уявлень, моделей поведінки та емоційної сфери особистості.

Позитивні взаємини між учителем та учнями сприяють формуванню у дітей почуття емоційної безпеки, впевненості у собі та позитивного ставлення до навчальної діяльності. Натомість несприятливий психологічний клімат або авторитарний стиль педагогічного спілкування можуть негативно впливати на емоційний стан дитини та процес її соціальної адаптації [12].

У молодшому шкільному віці активно формуються моральні якості особистості. Діти поступово починають усвідомлювати значення чесності, відповідальності, взаємодопомоги, поваги до інших людей та дотримання соціальних правил [15].

Важливе значення у процесі соціалізації має розвиток емоційного інтелекту. Здатність розуміти власні емоції, контролювати емоційні реакції та враховувати емоційний стан інших людей сприяє успішній адаптації молодших школярів до умов освітнього середовища [9].

Розвинений емоційний інтелект позитивно впливає на: формування комунікативних навичок; розвиток емпатії; здатність до співпраці; конструктивне вирішення конфліктів; соціальну адаптацію молодших школярів.

У процесі навчальної діяльності діти поступово навчаються контролювати власну поведінку та дотримуватися соціальних вимог. Формування довільності поведінки сприяє розвитку самоконтролю, відповідальності та організованості [11].

Суттєвий вплив на процес соціалізації має освітнє середовище. Психологічно безпечна атмосфера, позитивний психологічний клімат, підтримка з боку педагогів та можливість конструктивної взаємодії з однолітками створюють сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості молодшого школяра.

Концепція Нової української школи визначає формування соціальної та емоційної компетентності одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти. Значна увага приділяється розвитку навичок співпраці, комунікації, відповідальності та емоційної грамотності учнів [13].

Сучасні дослідження свідчать про те, що успішна соціалізація молодших школярів сприяє формуванню позитивної самооцінки, розвитку емоційної стійкості та успішній адаптації до освітнього середовища [5]. Водночас труднощі соціалізації можуть проявлятися у підвищеній тривожності, конфліктності, труднощах спілкування та порушеннях поведінки [17].

Таким чином, соціалізація молодших школярів у процесі навчальної діяльності є важливою умовою гармонійного розвитку особистості. Саме у процесі навчання та міжособистісної взаємодії дитина засвоює соціальні норми, формує комунікативні навички, навчається контролювати власну поведінку та будувати конструктивні взаємини з оточенням. Розвиток емоційного інтелекту виступає важливим чинником успішної соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

### **1.3 Освітнє середовище як чинник розвитку емоційного**

У сучасних умовах реформування системи освіти особливої актуальності набуває проблема створення сприятливого освітнього середовища для гармонійного розвитку особистості дитини. Освітнє середовище виступає важливим чинником психічного, емоційного та соціального розвитку молодших школярів, оскільки саме у процесі навчальної діяльності та міжособистісної взаємодії формуються емоційна сфера, навички комунікації, саморегуляції та соціальної адаптації.

У психолого-педагогічній літературі поняття «освітнє середовище» трактується як сукупність психологічних, педагогічних, соціальних та організаційних умов, які впливають на розвиток особистості учня та процес його соціалізації [4]. Освітнє середовище охоплює систему взаємин між учасниками освітнього процесу, зміст і форми навчальної діяльності, психологічний клімат у колективі та умови організації освітнього процесу.

Сучасні дослідники розглядають освітнє середовище як багатокomпонентну систему, до структури якої належать:

- соціальний компонент;
- психологічний компонент;
- педагогічний компонент;
- організаційний компонент [7].

Соціальний компонент освітнього середовища включає взаємини між учнями, педагогами, батьками та іншими учасниками освітнього процесу. Саме через соціальну взаємодію дитина засвоює правила поведінки, моральні цінності та навички міжособистісного спілкування.

Психологічний компонент пов'язаний із створенням емоційно комфортних умов для розвитку особистості. До нього належать психологічний клімат у колективі, рівень емоційної безпеки, атмосфера підтримки та взаєморозуміння.

Педагогічний компонент охоплює методи, форми та зміст освітньої діяльності, а також особливості педагогічної взаємодії між учителем та учнями [4]. Організаційний компонент визначає умови організації навчального процесу, режим діяльності та створення безпечного освітнього простору.

Особливого значення освітнє середовище набуває у молодшому шкільному віці, коли дитина проходить період активної адаптації до нових соціальних умов. Початок навчання у школі супроводжується зміною соціальної ролі дитини, розширенням кола соціальних контактів та необхідністю дотримання нових правил поведінки [14].

Саме у цей період освітнє середовище значною мірою впливає на емоційний розвиток молодших школярів. Позитивний психологічний клімат, доброзичливе ставлення педагогів та підтримка з боку однолітків сприяють формуванню емоційної стабільності, розвитку впевненості у собі та позитивної самооцінки.

Важливу роль у емоційному розвитку дітей відіграє психологічна безпека освітнього середовища. Психологічно безпечне середовище створює умови, у яких дитина може вільно висловлювати власні думки та емоції, не побоюючись осуду або приниження. У таких умовах молодший школяр легше

адаптується до навчальної діяльності, активніше взаємодіє з однолітками та педагогами й демонструє вищий рівень емоційної стійкості.

Емоційний розвиток молодших школярів безпосередньо пов'язаний із міжособистісною взаємодією у колективі. У процесі спілкування з однолітками дитина навчається: розуміти емоційний стан інших людей; контролювати власні емоції; співпрацювати; конструктивно вирішувати конфліктні ситуації; проявляти емпатію.

Важливий вплив на емоційний розвиток дітей має стиль педагогічного спілкування. Демократичний стиль взаємодії, заснований на підтримці, співпраці та взаємоповазі, сприяє розвитку емоційної компетентності та позитивного ставлення до навчальної діяльності. Натомість авторитарний стиль спілкування може викликати підвищену тривожність, невпевненість у собі та труднощі емоційної адаптації [17].

У сучасних дослідженнях наголошується, що освітнє середовище має значний вплив на формування емоційного інтелекту молодших школярів [9]. Саме у процесі навчальної діяльності та соціальної взаємодії формуються навички емоційного усвідомлення, емоційної саморегуляції, емпатії та міжособистісної комунікації.

Розвинений емоційний інтелект позитивно впливає на: психологічне благополуччя дитини; успішність навчальної діяльності; рівень соціальної адаптації; розвиток комунікативних навичок; формування позитивної самооцінки.

Сучасна система освіти приділяє значну увагу створенню освітнього середовища, яке сприяє гармонійному розвитку особистості дитини. Концепція Нової української школи визначає розвиток емоційної компетентності, навичок співпраці та психологічного благополуччя учнів одним із пріоритетних напрямів освітнього процесу [13].

Важливе значення для емоційного розвитку молодших школярів має використання інтерактивних методів навчання, групових форм роботи, творчих завдань та вправ, спрямованих на розвиток емоційної сфери

особистості. Такі форми роботи сприяють розвитку навичок комунікації, емоційного усвідомлення та співпраці у колективі.

Сучасні дослідження свідчать про те, що сприятливе освітнє середовище позитивно впливає на рівень емоційної стійкості молодших школярів, знижує рівень тривожності та сприяє успішній соціалізації. Натомість несприятливий психологічний клімат може негативно впливати на емоційний стан дитини, викликати труднощі адаптації та ускладнювати процес міжособистісної взаємодії.

Таким чином, освітнє середовище є важливим чинником емоційного розвитку молодших школярів. Саме у процесі навчальної діяльності та міжособистісної взаємодії формуються навички емоційної саморегуляції, емпатії, комунікації та соціальної адаптації. Створення психологічно безпечного та емоційно сприятливого освітнього середовища є необхідною умовою гармонійного розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку.

У сучасній системі освіти вчитель виступає не лише організатором навчальної діяльності, а й важливим суб'єктом психолого-педагогічного впливу на розвиток особистості дитини. Саме педагог значною мірою визначає психологічний клімат у класному колективі, особливості міжособистісної взаємодії та умови розвитку емоційного інтелекту молодших школярів.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування емоційної сфери особистості. У цей час дитина особливо чутлива до ставлення дорослих, оцінювання та емоційної підтримки. Учитель виступає значущою дорослою особою, яка впливає на формування самооцінки, емоційної стабільності та соціальної поведінки молодших школярів.

У сучасній психології емоційний інтелект педагога розглядається як важлива професійна компетентність, що забезпечує здатність учителя розуміти власні емоції, контролювати емоційні реакції та ефективно взаємодіяти з учнями [7]. Педагог із високим рівнем емоційного інтелекту здатний створювати позитивний психологічний клімат у колективі, підтримувати емоційну рівновагу дітей та конструктивно вирішувати конфліктні ситуації.

Однією з основних функцій учителя у процесі формування емоційного інтелекту є створення психологічно безпечного освітнього середовища. Психологічна безпека передбачає: доброзичливе ставлення до учнів; емоційну підтримку; повагу до особистості дитини; створення умов для вільного висловлення емоцій; відсутність психологічного тиску.

У психологічно безпечному середовищі молодші школярі почуваються впевненіше, активніше взаємодіють з однолітками та педагогами, не бояться висловлювати власну думку та проявляти емоції.

Важливу роль у розвитку емоційного інтелекту дітей відіграє стиль педагогічного спілкування. Демократичний стиль взаємодії, заснований на співпраці, підтримці та взаємоповазі, позитивно впливає на розвиток емоційної саморегуляції, емпатії та комунікативних навичок молодших школярів [4].

Натомість авторитарний стиль педагогічної взаємодії може спричиняти підвищену тривожність, емоційну напруженість та невпевненість у собі. Постійна критика, надмірний контроль або емоційне дистанціювання негативно впливають на емоційний стан дітей та ускладнюють процес формування емоційного інтелекту [17].

Учитель є прикладом емоційної поведінки для молодших школярів. Діти активно наслідують емоційні реакції дорослих, способи вираження почуттів та моделі міжособистісної взаємодії. Саме тому емоційна культура педагога має важливе значення у процесі розвитку емоційної компетентності учнів.

У процесі навчальної діяльності педагог може цілеспрямовано сприяти розвитку емоційного інтелекту шляхом: формування навичок емоційного усвідомлення; розвитку емоційної саморегуляції; формування емпатії; розвитку комунікативних навичок; навчання конструктивного вирішення конфліктів.

Важливим напрямом роботи педагога є розвиток емоційної грамотності молодших школярів. Учитель допомагає дітям: розпізнавати власні емоції;

усвідомлювати причини емоційних переживань; правильно виражати емоції; контролювати емоційні реакції; враховувати почуття інших людей [9].

Особливого значення для розвитку емоційного інтелекту набуває використання інтерактивних методів навчання. Групові форми роботи, рольові ігри, творчі завдання, тренінгові вправи та дискусії сприяють розвитку співпраці, емпатії та навичок конструктивної взаємодії.

Важливу роль у формуванні емоційного інтелекту відіграє емоційна підтримка з боку вчителя. Позитивне оцінювання, схвалення, підтримка у складних ситуаціях та уважне ставлення до переживань дитини сприяють розвитку впевненості у собі, позитивної самооцінки та психологічного благополуччя молодших школярів.

Сучасна система освіти приділяє значну увагу розвитку емоційної компетентності учнів. Концепція Нової української школи визначає розвиток емоційного інтелекту, навичок співпраці та комунікації одним із пріоритетних напрямів освітнього процесу [13].

У межах сучасного освітнього процесу педагог має не лише передавати знання, а й створювати умови для гармонійного особистісного розвитку дитини. Саме тому формування емоційного інтелекту молодших школярів є важливою складовою професійної діяльності вчителя.

Сучасні дослідження свідчать про те, що позитивна педагогічна взаємодія сприяє розвитку емоційної стійкості, зниженню рівня тривожності та покращенню міжособистісних взаємин молодших школярів. Водночас несприятливий психологічний клімат у класі може негативно впливати на емоційний стан дітей та ускладнювати процес соціальної адаптації [17].

Таким чином, учитель відіграє важливу роль у формуванні емоційного інтелекту молодших школярів. Саме педагог створює умови для розвитку емоційної саморегуляції, емпатії, комунікативних навичок та конструктивної міжособистісної взаємодії. Рівень емоційної компетентності педагога, стиль педагогічного спілкування та психологічний клімат освітнього середовища є

важливими чинниками гармонійного розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку.

Розвиток емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку значною мірою залежить від психолого-педагогічних умов, створених в освітньому середовищі. Саме у процесі навчальної діяльності, міжособистісної взаємодії та педагогічного впливу формуються навички емоційного усвідомлення, саморегуляції, емпатії та конструктивного спілкування.

У сучасній психолого-педагогічній науці психолого-педагогічні умови розглядаються як сукупність психологічних, педагогічних та організаційних чинників, що забезпечують сприятливе середовище для гармонійного розвитку особистості. Створення таких умов є важливою передумовою розвитку емоційного інтелекту молодших школярів та їхньої успішної соціалізації.

Однією з найважливіших умов розвитку емоційного інтелекту є створення психологічно безпечного освітнього середовища. Психологічна безпека передбачає атмосферу довіри, підтримки та взаємоповаги, у якій дитина може вільно висловлювати власні думки та емоції без страху осуду або приниження [15].

Психологічно безпечне середовище сприяє: розвитку впевненості у собі; формуванню позитивної самооцінки; зниженню рівня тривожності; розвитку емоційної саморегуляції; покращенню міжособистісної взаємодії [12].

Важливу роль у розвитку емоційного інтелекту відіграє позитивний психологічний клімат у колективі. Доброзичливі взаємини між учнями, підтримка з боку педагогів та атмосфера співпраці створюють сприятливі умови для емоційного розвитку молодших школярів.

Особливого значення набуває гуманістичний стиль педагогічної взаємодії. Гуманістичний підхід передбачає повагу до особистості дитини, врахування її індивідуальних особливостей та створення умов для емоційного

благополуччя. У межах такого підходу педагог виступає партнером у процесі розвитку особистості дитини, а не лише джерелом знань.

Важливою психолого-педагогічною умовою є розвиток емоційної грамотності молодших школярів. Емоційна грамотність передбачає здатність: усвідомлювати власні емоції; розуміти причини емоційних переживань; правильно виражати емоції; контролювати емоційні реакції; розуміти емоційний стан інших людей [9].

Розвиток емоційної грамотності здійснюється у процесі навчальної діяльності, спілкування та спеціально організованої психолого-педагогічної роботи. Для розвитку емоційного інтелекту доцільним є використання бесід, рольових ігор, вправ на розпізнавання емоцій, творчих завдань та елементів тренінгової роботи.

Суттєвий вплив на розвиток емоційного інтелекту має використання інтерактивних методів навчання. Групові форми роботи, колективне виконання завдань, творчі проєкти та навчальні дискусії сприяють розвитку навичок співпраці, емпатії та конструктивної взаємодії [4].

Важливою умовою розвитку емоційного інтелекту є організація позитивної міжособистісної взаємодії у колективі. Саме у процесі спілкування з однолітками дитина набуває досвіду емоційного реагування, навчається співпереживати, домовлятися та враховувати інтереси інших людей.

Особливе значення має розвиток емпатії у молодших школярів. Формування здатності до співпереживання сприяє розвитку гуманного ставлення до оточення, покращенню міжособистісних взаємин та зниженню рівня конфліктності у колективі.

Важливим чинником розвитку емоційного інтелекту є співпраця педагогів і батьків. Узгодженість виховних впливів, підтримка дитини у сім'ї та створення позитивної емоційної атмосфери сприяють формуванню емоційної стабільності та позитивної самооцінки молодших школярів.

Сучасна система освіти приділяє значну увагу створенню умов для розвитку емоційної компетентності учнів. Концепція Нової української школи

визначає формування емоційного інтелекту, навичок співпраці та ефективної комунікації одним із пріоритетних напрямів освітнього процесу [13].

У сучасних дослідженнях наголошується, що систематична робота щодо розвитку емоційного інтелекту сприяє: покращенню міжособистісних взаємин; розвитку емоційної стійкості; зниженню рівня тривожності; формуванню позитивної самооцінки; успішній соціальній адаптації молодших школярів.

Недостатня увага до розвитку емоційної сфери дітей може негативно впливати на процес навчання та соціалізації. Труднощі емоційної саморегуляції, низький рівень емпатії та недостатньо сформовані комунікативні навички можуть спричиняти конфліктність, емоційну нестабільність та труднощі адаптації до освітнього середовища [17].

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку потребує створення сприятливих психолого-педагогічних умов в освітньому середовищі. Психологічна безпека, позитивний психологічний клімат, гуманістичний стиль педагогічної взаємодії, розвиток емоційної грамотності та використання інтерактивних методів навчання є важливими умовами формування емоційної компетентності молодших школярів та їхнього гармонійного особистісного розвитку.

## **Висновки до розділу 1**

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив узагальнити сучасні підходи до дослідження емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку та визначити основні теоретико-методологічні засади дослідження.

Установлено, що емоційний інтелект є складним багатокомпонентним утворенням, яке охоплює здатність особистості усвідомлювати, розуміти та регулювати власні емоції, розпізнавати емоційні стани інших людей і будувати ефективну міжособистісну взаємодію. Аналіз наукових підходів до вивчення емоційного інтелекту засвідчив, що його розвиток безпосередньо впливає на

успішність соціальної адаптації, психологічне благополуччя та гармонійне становлення особистості.

З'ясовано, що структура емоційного інтелекту включає взаємопов'язані компоненти: емоційну обізнаність, емоційну саморегуляцію, емпатію та соціальні навички. Розвиненість зазначених компонентів забезпечує здатність особистості до конструктивного спілкування, ефективної взаємодії з оточенням та успішного вирішення життєвих труднощів.

Встановлено, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційного інтелекту. Саме у цей віковий період активно формуються навички емоційного усвідомлення, саморегуляції, емпатії та соціальної взаємодії. Особливості емоційного розвитку молодших школярів значною мірою визначаються умовами навчальної діяльності, характером міжособистісних взаємин та рівнем соціальної адаптації дитини.

Доведено, що важливими складовими емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку є формування емоційної саморегуляції та розвиток емпатії. Здатність контролювати власні емоційні реакції, розуміти почуття інших людей та співпереживати їм виступає необхідною умовою гармонійного особистісного розвитку та успішної соціалізації молодших школярів.

Теоретичний аналіз також підтвердив вагому роль освітнього середовища у розвитку емоційного інтелекту дітей. Освітнє середовище розглядається як система психолого-педагогічних, соціальних та організаційних умов, що впливають на формування особистості учня. Позитивний психологічний клімат, безпечна атмосфера, партнерська взаємодія між учасниками освітнього процесу та підтримка з боку педагогів створюють сприятливі умови для розвитку емоційної компетентності дітей.

Особливу роль у формуванні емоційного інтелекту молодших школярів відіграє педагог, який виступає не лише організатором освітнього процесу, а й важливим суб'єктом емоційного розвитку дитини. Від стилю педагогічного спілкування, рівня емоційної компетентності вчителя та характеру взаємодії з

учнями значною мірою залежить ефективність розвитку емоційного інтелекту школярів.

У результаті проведеного теоретичного дослідження встановлено, що розвиток емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку потребує створення спеціальних психолого-педагогічних умов в освітньому середовищі ліцею. До таких умов належать забезпечення психологічної безпеки, розвиток позитивної міжособистісної взаємодії, використання інтерактивних форм роботи, формування емоційної грамотності та систематична підтримка емоційного благополуччя учнів.

Отже, проведений теоретичний аналіз підтвердив актуальність проблеми розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку та став підґрунтям для організації емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення особливостей розвитку емоційного інтелекту молодших школярів в умовах освітнього середовища ліцею.

## РОЗДІЛ 2

### ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

#### 2.1 Організація та методи дослідження

Емпіричне дослідження розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку проводилося з метою визначення особливостей сформованості емоційної сфери молодших школярів та виявлення рівня розвитку основних компонентів емоційного інтелекту в умовах освітнього середовища.

Базою емпіричного дослідження став Кам'янець-Подільський ліцей №14, на базі якого під час проходження переддипломної практики здійснювалося вивчення особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку.

Організація емпіричного дослідження здійснювалася відповідно до основних етичних принципів психологічної науки: добровільної участі дітей у дослідженні; конфіденційності отриманих результатів; дотримання психологічної безпеки учасників; гуманістичного підходу у взаємодії з дітьми [15].

Під час організації дослідження враховувалися вікові та психологічні особливості молодших школярів. Дослідницька робота проводилася у звичних для дітей умовах освітнього середовища, що сприяло зниженню емоційного напруження та забезпечувало більш об'єктивні результати дослідження.

Емпіричне дослідження здійснювалося у декілька етапів.

На першому етапі було проведено теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку. Здійснювався підбір психодіагностичного інструментарію відповідно до мети та завдань дослідження, а також визначалися основні критерії оцінювання рівня розвитку емоційного інтелекту молодших школярів.

На другому етапі проводилося безпосереднє емпіричне дослідження. З метою вивчення особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку використовувалися методи спостереження, бесіди та психодіагностичного тестування.

У процесі дослідження увага приділялася таким компонентам емоційного інтелекту: емоційній обізнаності; емоційній саморегуляції; розвитку емпатії; особливостям міжособистісної взаємодії; здатності розуміти емоційні стани інших людей [20].

Під час проведення дослідження використовувалися методики, адаптовані до вікових особливостей молодших школярів та спрямовані на вивчення емоційної сфери особистості. Використання комплексу методів дозволило отримати більш повну інформацію щодо особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей.

Метод спостереження застосовувався для аналізу особливостей емоційної поведінки дітей у процесі навчальної діяльності та міжособистісної взаємодії з однолітками й педагогами. У ході спостереження оцінювалися: особливості емоційного реагування; здатність до контролю емоцій; рівень комунікативної активності; прояви емпатії; особливості взаємодії у колективі [17].

Метод бесіди використовувався для встановлення емоційного контакту з дітьми, виявлення особливостей їхнього емоційного самопочуття, ставлення до навчальної діяльності та взаємин з однолітками й учителями.

Психодіагностичне тестування проводилося з метою визначення рівня розвитку емоційного інтелекту молодших школярів та окремих його компонентів. Використання психодіагностичних методик дозволило оцінити рівень емоційної саморегуляції, здатність до розуміння емоцій та сформованість емпатії.

На третьому етапі здійснювалася обробка, аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження. Проводився якісний та кількісний аналіз емпіричних даних, визначалися рівні розвитку емоційного інтелекту

молодших школярів та формулювалися висновки щодо особливостей емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку.

У процесі дослідження було встановлено, що освітнє середовище відіграє важливу роль у розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку. Позитивний психологічний клімат, доброзичлива атмосфера у колективі та підтримка з боку педагогів сприяють формуванню емоційної стабільності, розвитку емпатії та навичок конструктивної міжособистісної взаємодії [13].

Таким чином, організація емпіричного дослідження забезпечила можливість комплексного вивчення особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища ліцею та створила підґрунтя для подальшого аналізу результатів дослідження.

#### **Методи та методики дослідження емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку**

Відповідно до мети та завдань кваліфікаційного дослідження для вивчення особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку було використано комплекс взаємодоповнювальних методів дослідження, що дозволило здійснити всебічний аналіз емоційної сфери молодших школярів.

У процесі дослідження використовувалися теоретичні та емпіричні методи. До теоретичних методів належали аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури з проблеми розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці. Застосування зазначених методів дало можливість визначити теоретико-методологічні засади дослідження, уточнити понятійний апарат та обґрунтувати вибір психодіагностичного інструментарію.

До емпіричних методів дослідження належали спостереження, бесіда та психодіагностичне тестування.

Метод спостереження використовувався для вивчення особливостей емоційної поведінки молодших школярів у природних умовах освітнього

середовища. У ході спостереження аналізувалися прояви емоційної саморегуляції, особливості міжособистісної взаємодії, поведінка дітей у ситуаціях успіху та невдачі, а також здатність до співпраці з однолітками та педагогами.

Метод бесіди застосовувався з метою уточнення особливостей емоційних переживань дітей, їхнього ставлення до навчальної діяльності та взаємин з однолітками. Бесіда дозволила встановити емоційний контакт із досліджуваними та отримати додаткову інформацію щодо рівня усвідомлення ними власних емоційних станів.

Основним методом емпіричного дослідження виступало психодіагностичне тестування. Для вивчення основних компонентів емоційного інтелекту було використано комплекс психодіагностичних методик.

З метою дослідження рівня розвитку емпатії використовувалася методика «Діагностика рівня емпатійних тенденцій» А. Меграбіана та Н. Епштейна. Методика спрямована на визначення здатності особистості до співпереживання, розуміння емоційних станів інших людей та прояву емоційної чутливості. Отримані результати дозволили оцінити рівень розвитку емпатії як одного з ключових компонентів емоційного інтелекту.

Для дослідження особливостей емоційного сприйняття та здатності розпізнавати емоції застосовувалася методика розпізнавання емоцій за емоційними виразами обличчя. Методика дозволила визначити рівень розвитку емоційної обізнаності молодших школярів та їхню здатність правильно інтерпретувати емоційні прояви інших людей.

З метою вивчення особливостей емоційної сфери дітей використовувався проєктивний метод «Незакінчені речення». Методика дала можливість дослідити ставлення учнів до себе, до навчання, до однолітків і педагогів, а також виявити особливості емоційного самосприйняття та можливі емоційні труднощі.

Окрім зазначених методик, для оцінки рівня розвитку емоційної саморегуляції використовувалися результати педагогічного спостереження та аналіз поведінкових реакцій дітей у різних навчальних ситуаціях. Особлива увага приділялася здатності молодших школярів контролювати власні емоції, долати труднощі та конструктивно взаємодіяти з оточенням.

Для обробки результатів дослідження застосовувалися методи якісного та кількісного аналізу отриманих даних. Це дало можливість визначити рівні розвитку емоційного інтелекту молодших школярів, проаналізувати особливості його структурних компонентів та здійснити інтерпретацію результатів дослідження.

Таким чином, використаний комплекс методів і психодіагностичних методик забезпечив можливість всебічного вивчення особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку та отримання достовірних емпіричних даних для подальшого аналізу.

Для дослідження особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку було використано комплекс психодіагностичних методик, які дозволили здійснити всебічний аналіз основних компонентів емоційного інтелекту: емоційної обізнаності, емоційної саморегуляції, емпатії та здатності до міжособистісної взаємодії.

Вибір психодіагностичного інструментарію здійснювався з урахуванням вікових особливостей молодших школярів, мети дослідження та специфіки освітнього середовища ліцею. Усі методики використовувалися у доступній для дітей формі та не потребували спеціальної підготовки досліджуваних.

Однією з основних методик стала методика «Діагностика рівня емпатійних тенденцій», розроблена А. Меграбіаном та Н. Епштейном. Дана методика спрямована на визначення рівня розвитку емпатії як важливої складової емоційного інтелекту особистості. Використання методики дозволяє оцінити здатність дитини співпереживати іншим людям, розуміти їхні

емоційні стани та проявляти емоційну чутливість у процесі міжособистісної взаємодії.

Методика складається із системи тверджень, які відображають різні аспекти емоційного реагування людини. Аналіз результатів дозволяє визначити високий, середній або низький рівень розвитку емпатії та встановити особливості емоційного ставлення до оточуючих.

Для дослідження емоційної обізнаності та здатності розпізнавати емоції використовувалася методика розпізнавання емоцій за зображеннями емоційних виразів обличчя. Застосування даної методики дало можливість визначити рівень розвитку емоційного сприйняття та здатність молодших школярів ідентифікувати базові емоційні стани людини.

Під час виконання завдань учням пропонувалося розпізнати емоції, зображені на малюнках або фотографіях. Зокрема визначалися такі базові емоції, як радість, смуток, страх, гнів, здивування та інтерес. Результати виконання завдань дозволили оцінити рівень сформованості навичок розуміння емоцій інших людей.

Для вивчення особливостей емоційної сфери молодших школярів застосовувався проєктивний метод «Незакінчені речення». Дана методика спрямована на дослідження ставлення дітей до себе, навчальної діяльності, однолітків, педагогів та навколишнього середовища.

Проективний характер методики дозволяє отримати інформацію про особливості емоційного самосприйняття дитини, рівень психологічного комфорту та наявність емоційних труднощів. Крім того, методика дає можливість виявити особливості міжособистісних взаємин і загального емоційного стану учнів.

Для дослідження емоційної саморегуляції використовувався метод систематичного педагогічного спостереження. У процесі спостереження аналізувалися поведінкові реакції дітей у різних навчальних та комунікативних ситуаціях. Особлива увага приділялася здатності контролювати власні емоції,

реагувати на труднощі, взаємодіяти з однолітками та конструктивно вирішувати конфлікти.

Використання спостереження як додаткового методу дозволило отримати об'єктивну інформацію про особливості прояву емоційного інтелекту в реальних умовах освітнього середовища.

Застосування комплексу психодіагностичних методик забезпечило можливість дослідити основні структурні компоненти емоційного інтелекту молодших школярів та отримати достовірні емпіричні дані щодо особливостей їхнього емоційного розвитку. Результати проведеної діагностики стали основою для подальшого аналізу рівня розвитку емоційного інтелекту та розроблення програми його розвитку в умовах освітнього середовища ліцею.

## **2.2 Дослідження розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку**

З метою визначення особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку було проведено первинну діагностику серед учнів 2-4 класів Кам'янець-Подільського ліцею №14. У дослідженні взяли участь 65 учнів молодшого шкільного віку. Діагностична робота проводилася під час проходження переддипломної практики та була спрямована на вивчення рівня розвитку емоційного інтелекту, емпатії, здатності до розпізнавання емоцій та емоційної саморегуляції.

Аналіз результатів первинної діагностики засвідчив загалом позитивний рівень розвитку емоційного інтелекту досліджуваних учнів. Отримані результати свідчать про достатню сформованість основних складових емоційного інтелекту в більшості молодших школярів, що можна пояснити сприятливими умовами освітнього середовища, ефективною діяльністю педагогічного колективу та належним психолого-педагогічним супроводом учнів. Результати діагностики загального рівня розвитку емоційного інтелекту представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Результати первинної діагностики рівня розвитку емоційного інтелекту молодших школярів (n=65)**

| <b>Рівень розвитку емоційного інтелекту</b> | <b>Кількість учнів</b> | <b>Відсоток (%)</b> |
|---------------------------------------------|------------------------|---------------------|
| Високий                                     | 25                     | 38,5                |
| Середній                                    | 37                     | 56,9                |
| Низький                                     | 3                      | 4,6                 |
| Всього                                      | 65                     | 100                 |

Встановлено, що високий рівень розвитку емоційного інтелекту мають 25 учнів (38,5 %), середній рівень — 37 учнів (56,9 %), а низький рівень виявлено лише у 3 учнів (4,6 %).

Отримані результати свідчать про те, що переважна більшість молодших школярів характеризується достатньою здатністю до усвідомлення власних емоцій, розуміння емоційних станів інших людей та здійснення емоційного контролю у повсякденній діяльності. Водночас наявність учнів із низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту вказує на необхідність проведення цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи щодо розвитку емоційної компетентності окремих дітей.

Таблиця 2.2

**Результати дослідження рівня емпатії**

| <b>Рівень емпатії</b> | <b>Кількість учнів</b> | <b>Відсоток (%)</b> |
|-----------------------|------------------------|---------------------|
| Високий               | 28                     | 43,1                |
| Середній              | 34                     | 52,3                |
| Низький               | 3                      | 4,6                 |
| Всього                | 65                     | 100                 |

Аналіз результатів дослідження емпатії показав, що високий рівень розвитку емпатійних здібностей мають 28 учнів (43,1 %), середній рівень — 34 учні (52,3 %), а низький рівень - лише 3 учні (4,6 %).

Отримані дані дозволяють стверджувати, що більшість молодших школярів здатні співпереживати іншим людям, розуміти їхні почуття та емоційні стани. Досліджувані переважно демонстрували доброзичливість у спілкуванні, готовність допомагати одноліткам та позитивне ставлення до спільної діяльності. Високі показники розвитку емпатії є важливим чинником успішної соціалізації дітей та формування позитивних міжособистісних взаємин у колективі.

Таблиця 2.3

**Результати дослідження здатності до розпізнавання емоцій**

| Рівень розвитку емоційної саморегуляції | Кількість учнів | Відсоток (%) |
|-----------------------------------------|-----------------|--------------|
| Високий                                 | 30              | 46,2         |
| Середній                                | 32              | 49,2         |
| Низький                                 | 3               | 4,6          |
| Всього                                  | 65              | 100          |

Результати дослідження здатності до розпізнавання емоцій засвідчили найвищі показники серед усіх досліджуваних компонентів емоційного інтелекту. Високий рівень продемонстрували 30 учнів (46,2 %), середній рівень — 32 учні (49,2 %), низький рівень — 3 учні (4,6 %).

Такі результати свідчать про те, що більшість дітей молодшого шкільного віку успішно розпізнають базові емоції та здатні правильно інтерпретувати емоційні прояви інших людей. Учні без особливих труднощів визначали емоції радості, смутку, страху, гніву та здивування, що свідчить про достатній рівень розвитку емоційного сприйняття.

Дослідження емоційної саморегуляції показало дещо нижчі результати порівняно з іншими складовими емоційного інтелекту. Високий рівень

розвитку емоційної саморегуляції виявлено у 23 учнів (35,4 %), середній рівень — у 38 учнів (58,5 %), низький рівень — у 4 учнів (6,1 %).

Таблиця 2.4

### Результати дослідження емоційної саморегуляції

| Рівень розвитку емоційної саморегуляції | Кількість учнів | Відсоток (%) |
|-----------------------------------------|-----------------|--------------|
| Високий                                 | 23              | 35,4         |
| Середній                                | 38              | 58,5         |
| Низький                                 | 4               | 6,1          |
| Всього                                  | 65              | 100          |

Отримані результати є закономірними з огляду на вікові особливості молодших школярів. У цьому віці процеси довільного контролю поведінки та емоційної саморегуляції ще перебувають на стадії активного формування. У частини дітей спостерігалися труднощі контролю власних емоційних реакцій у ситуаціях невдачі, конфлікту або підвищеного емоційного навантаження. Разом із тим більшість учнів демонстрували здатність до контролю поведінки та поступового оволодіння навичками емоційної саморегуляції.

Узагальнення результатів первинної діагностики дозволяє зробити висновок про загалом високий рівень розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Встановлено, що найбільш сформованими компонентами є здатність до розпізнавання емоцій та емпатія, тоді як емоційна саморегуляція потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Отримані результати також підтверджують позитивний вплив освітнього середовища ліцею на емоційний розвиток дітей. Сприятливий психологічний клімат, ефективна робота педагогічного колективу, діяльність практичного психолога та соціального педагога створюють умови для формування емоційної компетентності молодших школярів та їхньої успішної соціалізації.

Таким чином, результати первинної діагностики свідчать про достатній рівень розвитку емоційного інтелекту в більшості учнів молодшого шкільного віку. Водночас виявлені окремі труднощі у сфері емоційної саморегуляції обґрунтовують необхідність розроблення та впровадження програми розвитку емоційного інтелекту в умовах освітнього середовища ліцею.

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив визначити особливості розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища ліцею. Отримані дані свідчать про те, що емоційний інтелект більшості досліджуваних перебуває на достатньому рівні розвитку та характеризується позитивною динамікою формування основних структурних компонентів.

Однією з характерних особливостей розвитку емоційного інтелекту молодших школярів є достатньо високий рівень здатності до розпізнавання емоційних станів інших людей. Більшість дітей успішно визначають базові емоції за зовнішніми проявами, розуміють емоційні реакції однолітків та дорослих і здатні адекватно реагувати на них. Це свідчить про поступове формування емоційної обізнаності як одного з базових компонентів емоційного інтелекту.

Дослідження показало, що молодші школярі загалом володіють достатнім рівнем емпатії. Більшість учнів здатні співпереживати іншим людям, виявляти турботу та розуміння у процесі спілкування. У ході спостереження було встановлено, що діти часто намагаються підтримати однокласників у складних ситуаціях, виявляють готовність до співпраці та позитивно ставляться до колективної діяльності.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що розвиток емпатії у молодшому шкільному віці тісно пов'язаний із розширенням соціального досвіду дитини. Саме у процесі навчальної діяльності та взаємодії з однолітками формується здатність розуміти почуття інших людей, враховувати їхні інтереси та будувати конструктивні міжособистісні взаємини.

Водночас результати дослідження показали, що найменш сформованим компонентом емоційного інтелекту є емоційна саморегуляція. Незважаючи на загалом позитивні показники, частина молодших школярів відчуває труднощі у контролі власних емоційних реакцій. У ситуаціях невдачі, конфлікту або підвищеного емоційного навантаження окремі учні демонструють імпульсивність, образливість або підвищену емоційну збудливість.

Такі результати є закономірними та відповідають віковим особливостям молодшого шкільного віку. У цей період механізми довільної регуляції поведінки лише формуються, тому дітям ще складно повністю контролювати власні емоції та прогнозувати наслідки емоційних реакцій. Саме тому розвиток навичок емоційної саморегуляції є одним із пріоритетних напрямів психолого-педагогічної роботи з молодшими школярами.

У процесі дослідження було встановлено взаємозв'язок між рівнем розвитку емоційного інтелекту та особливостями соціальної адаптації дітей. Учні з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту характеризувалися більшою впевненістю у спілкуванні, вищою комунікативною активністю та кращою адаптацією до вимог освітнього середовища. Вони легше встановлювали контакти з однолітками, демонстрували конструктивні способи розв'язання конфліктів та частіше проявляли позитивні емоції у процесі взаємодії.

Натомість у дітей із нижчим рівнем розвитку емоційного інтелекту частіше спостерігалися труднощі міжособистісної взаємодії, недостатній рівень емоційного контролю та певна невпевненість у соціальних контактах. Хоча кількість таких учнів була незначною, вони потребують додаткової психолого-педагогічної підтримки для успішної адаптації та розвитку емоційної компетентності.

Важливим результатом дослідження стало підтвердження позитивного впливу освітнього середовища на розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. Психологічно безпечна атмосфера, доброзичливі взаємини між учнями та педагогами, системна робота практичного психолога і соціального

педагога створюють сприятливі умови для розвитку емоційної сфери дітей. Саме в таких умовах формуються навички емоційного усвідомлення, емпатії, саморегуляції та конструктивного спілкування.

Отримані результати також підтвердили, що розвиток емоційного інтелекту є важливою умовою гармонійного особистісного розвитку молодших школярів. Достатній рівень сформованості емоційного інтелекту сприяє успішній соціалізації, покращенню міжособистісних взаємин, розвитку позитивної самооцінки та психологічного благополуччя дітей.

Таким чином, проведене дослідження дозволило встановити, що для більшості молодших школярів характерний середній та високий рівень розвитку емоційного інтелекту. Найбільш розвиненими компонентами виступають здатність до розпізнавання емоцій та емпатія, тоді як емоційна саморегуляція потребує подальшого розвитку. Виявлені особливості стали підґрунтям для розроблення програми розвитку емоційного інтелекту в умовах освітнього середовища ліцею.

Одним із важливих завдань емпіричного дослідження було вивчення рівня розвитку емпатії та емоційної саморегуляції молодших школярів як ключових складових емоційного інтелекту. Саме ці компоненти забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію, успішну соціальну адаптацію та гармонійний розвиток особистості дитини в умовах освітнього середовища.

Аналіз результатів дослідження емпатії засвідчив переважно позитивні показники серед учнів молодшого шкільного віку. Зокрема, високий рівень емпатії було виявлено у 43,1 % досліджуваних, середній рівень — у 52,3 %, а низький рівень — лише у 4,6 % учнів.

Отримані результати свідчать про те, що більшість молодших школярів здатні розуміти емоційні стани інших людей, співпереживати та враховувати почуття оточуючих у процесі взаємодії. У ході дослідження було встановлено, що діти часто демонстрували готовність допомагати однокласникам, підтримувати їх у складних ситуаціях та брати участь у спільній діяльності.

Учні з високим рівнем емпатії виявляли підвищену емоційну чутливість до переживань інших людей, швидко помічали зміни емоційного стану однокласників та прагнули надати підтримку. Такі діти легше встановлювали міжособистісні контакти, були більш відкритими до співпраці та рідше вступали у конфліктні ситуації.

Для учнів із середнім рівнем емпатії характерною була здатність розуміти почуття інших людей, однак прояви співпереживання здебільшого залежали від конкретної ситуації та особистого ставлення до співрозмовника. Такі діти демонстрували достатній рівень соціальної адаптації та конструктивної взаємодії з однолітками.

Низький рівень емпатії було виявлено у незначній кількості учнів. Для таких дітей характерними були труднощі у розумінні переживань інших людей, недостатня увага до емоційного стану співрозмовників та певні складнощі у міжособистісній взаємодії.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що розвиток емпатії у більшості молодших школярів перебуває на достатньому рівні та відповідає віковим особливостям дітей даної категорії.

Поряд із дослідженням емпатії було здійснено аналіз рівня розвитку емоційної саморегуляції. Результати діагностики показали, що високий рівень емоційної саморегуляції мають 35,4 % учнів, середній рівень — 58,5 %, а низький рівень — 6,1 % досліджуваних.

Порівняно з показниками емпатії рівень розвитку емоційної саморегуляції виявився дещо нижчим. Така ситуація є закономірною та пояснюється психологічними особливостями молодшого шкільного віку. У цей період механізми довільного контролю поведінки та емоцій ще продовжують формуватися, тому дітям не завжди вдається ефективно керувати власними переживаннями.

Учні з високим рівнем емоційної саморегуляції демонстрували здатність контролювати власні емоційні реакції, конструктивно реагувати на труднощі та підтримувати емоційну рівновагу у складних ситуаціях. Вони

рідше проявляли імпульсивність, легше долали невдачі та швидше адаптувалися до змін у навчальній діяльності.

Для більшості досліджуваних був характерний середній рівень розвитку емоційної саморегуляції. Такі учні загалом могли контролювати власну поведінку, проте у ситуаціях підвищеного емоційного навантаження інколи демонстрували прояви образливості, роздратування або емоційної нестійкості.

Низький рівень емоційної саморегуляції було виявлено у незначній частини дітей. Для них характерними були труднощі контролю власних емоцій, імпульсивність поведінки, підвищена емоційна чутливість та складнощі у вирішенні конфліктних ситуацій.

Аналіз результатів показав, що між рівнем емпатії та рівнем емоційної саморегуляції існує певний взаємозв'язок. Учні, які демонстрували високі показники емпатії, зазвичай мали більш розвинені навички емоційного контролю та конструктивної взаємодії з однолітками. Натомість труднощі емоційної саморегуляції часто супроводжувалися менш вираженими проявами емпатії та певними труднощами у спілкуванні.

Отримані результати свідчать про те, що емпатія та емоційна саморегуляція є важливими взаємопов'язаними складовими емоційного інтелекту молодших школярів. Незважаючи на загалом позитивні показники досліджуваних компонентів, саме розвиток навичок емоційної саморегуляції потребує подальшої психолого-педагогічної підтримки та цілеспрямованої роботи в умовах освітнього середовища.

Таким чином, результати дослідження дозволяють зробити висновок, що більшість молодших школярів характеризуються достатнім рівнем розвитку емпатії та емоційної саморегуляції. Водночас виявлені окремі труднощі у сфері контролю емоційних реакцій обґрунтовують необхідність розроблення та впровадження програми розвитку емоційного інтелекту, спрямованої на вдосконалення навичок емоційної саморегуляції та міжособистісної взаємодії.

Одним із важливих завдань емпіричного дослідження було визначення особливостей впливу освітнього середовища ліцею на розвиток емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку. Аналіз результатів дослідження, спостереження за освітнім процесом та особливостями міжособистісної взаємодії учасників освітнього середовища дозволили встановити, що умови, створені в ліцеї, позитивно впливають на емоційний розвиток молодших школярів.

У процесі проходження переддипломної практики було встановлено, що освітнє середовище ліцею характеризується сприятливим психологічним кліматом, чіткою організацією освітнього процесу та високим рівнем взаємодії між адміністрацією, педагогами, психологічною службою, учнями та батьками. Така система створює умови для гармонійного особистісного розвитку дітей та формування їхньої емоційної компетентності.

Результати первинної діагностики продемонстрували достатньо високий рівень розвитку емоційного інтелекту у більшості досліджуваних учнів. Переважання середнього та високого рівнів розвитку емоційного інтелекту може свідчити про позитивний вплив освітнього середовища на формування емоційної сфери молодших школярів.

Під час спостереження за навчальною діяльністю було встановлено, що педагогічний колектив приділяє значну увагу створенню доброзичливої атмосфери у класах, підтриманню позитивних взаємин між учнями та розвитку навичок конструктивної взаємодії. У процесі навчання педагоги використовують елементи партнерського спілкування, заохочують дітей до висловлення власної думки та сприяють розвитку взаємоповаги між учасниками освітнього процесу.

Важливим чинником емоційного розвитку дітей є діяльність практичного психолога та соціального педагога. У ліцеї здійснюється систематична робота щодо психологічного супроводу учнів, профілактики конфліктних ситуацій, підтримки емоційного благополуччя дітей та розвитку їхніх комунікативних навичок. Така діяльність сприяє своєчасному виявленню

можливих труднощів адаптації та забезпечує належний рівень психологічної підтримки молодших школярів.

Особливе значення для розвитку емоційного інтелекту має характер взаємин між учнями та педагогами. У ході дослідження було встановлено, що більшість дітей відчують підтримку з боку вчителів, не бояться звертатися до них за допомогою та сприймають педагогів як авторитетних і водночас доброзичливих дорослих. Такий тип взаємодії позитивно впливає на формування впевненості у собі, емоційної стабільності та психологічного комфорту дітей.

Результати дослідження емпатії також підтверджують позитивний вплив освітнього середовища ліцею. Більшість учнів продемонстрували високий та середній рівні розвитку здатності до співпереживання. Це свідчить про те, що в освітньому середовищі створені умови для формування толерантності, взаємоповаги та підтримки між учнями.

Позитивний вплив освітнього середовища простежується і в результатах дослідження здатності до розпізнавання емоцій. Значна частина молодших школярів успішно визначає емоційні стани інших людей та враховує їх у процесі спілкування. Це сприяє ефективній комунікації та зниженню кількості міжособистісних конфліктів у дитячому колективі.

Разом із тим результати дослідження показали, що окремі учні мають труднощі у сфері емоційної саморегуляції. Незважаючи на загалом позитивні показники, частина дітей демонструє недостатню здатність контролювати власні емоційні реакції у стресових або конфліктних ситуаціях. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення психолого-педагогічної роботи щодо розвитку навичок емоційного контролю та саморегуляції.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що освітнє середовище ліцею виконує важливу розвивальну функцію та створює сприятливі умови для формування емоційного інтелекту молодших школярів. Позитивний психологічний клімат, професійна діяльність педагогів, ефективна робота

психологічної служби та підтримка особистісного розвитку учнів сприяють розвитку емоційної компетентності дітей та їхній успішній соціалізації.

Таким чином, результати емпіричного дослідження підтвердили, що освітнє середовище ліцею є важливим чинником розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Створені в закладі умови позитивно впливають на формування емоційної обізнаності, емпатії, міжособистісної взаємодії та емоційного благополуччя дітей. Водночас отримані результати свідчать про доцільність подальшого впровадження спеціальних програм, спрямованих на розвиток емоційної саморегуляції та вдосконалення навичок емоційної компетентності молодших школярів.

### **2.3 Програма розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища**

Результати теоретичного аналізу наукової літератури та проведеного емпіричного дослідження засвідчили необхідність цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища. Незважаючи на загалом позитивні результати первинної діагностики, було встановлено, що окремі компоненти емоційного інтелекту, насамперед емоційна саморегуляція, потребують подальшого вдосконалення. Саме тому виникла потреба у розробленні та впровадженні спеціальної програми розвитку емоційного інтелекту молодших школярів.

Програма розвитку емоційного інтелекту була розроблена з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, результатів проведеного дослідження та можливостей освітнього середовища ліцею. В основу програми покладено принципи гуманістичного підходу, дитиноцентризму, психологічної безпеки, добровільності участі та активної взаємодії учасників освітнього процесу.

Метою програми є розвиток емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку шляхом формування навичок усвідомлення власних емоцій,

розвитку емоційної саморегуляції, емпатії та конструктивної міжособистісної взаємодії в умовах освітнього середовища ліцею.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію комплексу взаємопов'язаних завдань.

Основними завданнями програми є: формування в учнів умінь розпізнавати та усвідомлювати власні емоційні стани; розширення знань дітей про різні види емоцій та способи їх прояву; розвиток навичок емоційної рефлексії та самоаналізу; формування здатності розуміти причини виникнення власних емоційних переживань; розвиток навичок контролю та регуляції емоційних реакцій; формування конструктивних способів подолання негативних емоційних станів; розвиток умінь керувати власною поведінкою у складних або конфліктних ситуаціях; формування емоційної стійкості та впевненості у власних можливостях; розвиток емпатії та здатності до співпереживання; формування навичок розуміння емоційного стану інших людей; розвиток толерантності, доброзичливості та взаємоповаги; удосконалення навичок конструктивного спілкування та співпраці; формування позитивного ставлення до себе та оточуючих; розвиток навичок ефективної взаємодії в учнівському колективі; сприяння створенню позитивного психологічного клімату серед молодших школярів.

Реалізація визначених завдань спрямована на комплексний розвиток основних структурних компонентів емоційного інтелекту. Особлива увага приділяється розвитку емоційної саморегуляції, оскільки результати первинної діагностики показали, що саме цей компонент потребує найбільшої психолого-педагогічної підтримки.

Важливою особливістю програми є її практична спрямованість. Усі завдання орієнтовані на формування конкретних навичок емоційної компетентності, які можуть бути використані молодшими школярами у повсякденному житті, навчальній діяльності та міжособистісній взаємодії.

Передбачається, що реалізація програми сприятиме підвищенню рівня емоційної обізнаності дітей, розвитку навичок емоційного контролю,

формуванню емпатії, покращенню взаємин між учнями та загальному підвищенню рівня емоційного інтелекту молодших школярів.

Таким чином, визначені мета та завдання програми розвитку емоційного інтелекту створюють основу для організації подальшої формувальної роботи, спрямованої на вдосконалення емоційної компетентності дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища ліцею.

Ефективність розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку значною мірою залежить від правильного добору форм і методів психолого-педагогічної роботи. Зважаючи на вікові особливості молодших школярів, формувальна програма була побудована на основі активних та інтерактивних методів навчання, які забезпечують безпосередню участь дітей у процесі пізнання власних емоцій, розвитку навичок спілкування та формування емоційної компетентності.

Під час розроблення програми враховувалися особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку, їхня потреба в емоційно насиченій діяльності, ігровій взаємодії та практичному засвоєнню нового досвіду. Саме тому перевага надавалася формам роботи, які передбачають активну участь дітей, можливість емоційного самовираження та міжособистісної взаємодії.

Основною формою реалізації програми стали групові заняття. Групова форма роботи створює сприятливі умови для розвитку комунікативних навичок, формування емпатії, взаємоповаги та навичок співпраці. Робота у групі дозволяє дітям отримувати новий соціальний досвід, навчатися взаємодії з однолітками та практикувати конструктивні способи вирішення проблемних ситуацій.

У межах програми також використовувалися індивідуальні елементи роботи, які були спрямовані на підтримку дітей, що мали труднощі у сфері емоційної саморегуляції або міжособистісної взаємодії. Індивідуальний підхід дозволяв враховувати особливості кожної дитини та забезпечувати необхідний рівень психологічної підтримки.

Одним із провідних методів роботи виступали психологічні вправи, спрямовані на розвиток емоційної обізнаності. Виконання таких вправ допомагало дітям навчитися розпізнавати власні емоції, визначати причини їх виникнення та усвідомлювати особливості емоційних переживань.

Важливе місце у програмі посідали ігрові методи. Гра є провідним засобом розвитку особистості дитини та створює сприятливі умови для засвоєння нових моделей поведінки. У процесі реалізації програми використовувалися сюжетно-рольові, комунікативні та ситуаційні ігри, які сприяли розвитку емоційної сфери, емпатії та навичок конструктивної взаємодії.

Для розвитку здатності розуміти емоції інших людей застосовувалися рольові ігри. Під час виконання рольових завдань учні мали можливість поставити себе на місце іншої людини, зрозуміти її переживання та проаналізувати різні варіанти поведінки у певних життєвих ситуаціях. Такі вправи сприяли формуванню емпатії та розвитку соціальних навичок.

З метою розвитку емоційної саморегуляції використовувалися релаксаційні вправи та вправи на самоконтроль. Вони були спрямовані на навчання дітей способам подолання емоційного напруження, контролю власних реакцій та збереження емоційної рівноваги у складних ситуаціях.

До програми також було включено психогімнастичні вправи, які сприяли розвитку емоційної виразності, здатності розпізнавати емоційні стани та усвідомлювати власні почуття. Використання елементів психогімнастики дозволяло поєднати емоційний та руховий компоненти діяльності, що особливо важливо для дітей молодшого шкільного віку.

Одним із ефективних методів роботи стали групові обговорення та бесіди. Вони сприяли розвитку навичок висловлювання власної думки, уміння слухати інших та аналізувати різні життєві ситуації. У процесі обговорення діти вчилися аргументувати власну позицію, враховувати почуття інших людей та знаходити конструктивні способи взаємодії.

Важливе місце у програмі посідали творчі методи роботи. Використання малювання, створення тематичних колажів, виконання творчих завдань та елементів арттерапії дозволяло дітям безпечно виражати власні почуття та переживання. Творча діяльність сприяла розвитку емоційної відкритості, зниженню емоційної напруги та формуванню позитивного ставлення до себе.

Для розвитку навичок співпраці та взаємодії використовувалися групові завдання та вправи на командну роботу. Виконання спільних завдань сприяло формуванню відповідальності, взаємодопомоги, довіри та навичок конструктивного спілкування.

Під час реалізації програми особлива увага приділялася створенню позитивної емоційної атмосфери. Кожне заняття будувалося на принципах доброзичливості, взаємоповаги, підтримки та психологічної безпеки. Такі умови сприяли активному залученню дітей до роботи та підвищували ефективність формувального впливу.

Отже, використання комплексу інтерактивних форм і методів роботи забезпечує ефективний розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. Поєднання групових занять, ігрових технологій, психологічних вправ, творчих завдань, рольових ігор та елементів арттерапії створює сприятливі умови для формування емоційної обізнаності, розвитку емпатії, емоційної саморегуляції та навичок конструктивної міжособистісної взаємодії в умовах освітнього середовища ліцею.

Розроблена програма розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку передбачала проведення системи розвивальних занять, спрямованих на формування емоційної обізнаності, розвиток емпатії, удосконалення навичок емоційної саморегуляції та конструктивної міжособистісної взаємодії. Зміст занять відповідав віковим особливостям молодших школярів та був орієнтований на активне залучення дітей до пізнавальної, творчої та комунікативної діяльності.

Програма складалася з циклу взаємопов'язаних занять, кожне з яких мало визначену мету, структуру та комплекс практичних вправ. Заняття проводилися у груповій формі та включали вступну, основну та підсумкову частини.

Вступна частина була спрямована на створення позитивної емоційної атмосфери, активізацію уваги учасників та налаштування дітей на спільну діяльність. На цьому етапі використовувалися вправи на знайомство, встановлення контакту та розвиток довіри між учасниками групи.

До таких вправ належали: «Мій настрій сьогодні»; «Комплімент по колу»; «Сонячне привітання»; «Коло дружби».

Виконання зазначених вправ сприяло розвитку позитивного емоційного фону та формуванню доброзичливої атмосфери у групі.

Основна частина занять була спрямована на розвиток окремих компонентів емоційного інтелекту.

Перший блок вправ стосувався розвитку емоційної обізнаності та здатності розпізнавати емоції. Його метою було формування в учнів уміння визначати власні емоційні стани та розуміти емоції інших людей.

Для реалізації цього напрямку використовувалися вправи: «Впізнай емоцію»; «Емоційне лото»; «Дзеркало емоцій»; «Кольори настрою»; «Емоційний світлофор».

Під час виконання вправ діти навчалися розпізнавати різні емоційні стани за мімікою, жестами, інтонацією та поведінкою людини. Крім того, учні вчилися описувати власні почуття та аналізувати причини виникнення певних емоцій.

Другий блок занять був спрямований на розвиток емпатії та здатності до співпереживання. Основним завданням цього напрямку стало формування навичок розуміння почуттів інших людей та розвитку толерантного ставлення до оточуючих.

У роботі використовувалися такі вправи: «Я на твоєму місці»; «Чарівні окуляри»; «Допоможи другові»; «Добрі слова»; «Місток порозуміння».

Виконання цих вправ сприяло розвитку здатності бачити ситуацію очима іншої людини, розуміти її переживання та надавати емоційну підтримку.

Третій блок занять був присвячений розвитку емоційної саморегуляції. Особлива увага приділялася формуванню вмінь контролювати власні емоційні реакції, знижувати рівень емоційної напруги та конструктивно реагувати на труднощі.

Для цього використовувалися вправи: «Повільний подих»; «Повітряна кулька»; «Стоп-емоція»; «Мій спокій»; «Долонька настрою».

Застосування цих вправ допомагало дітям опановувати прості техніки самоконтролю, керування емоціями та відновлення емоційної рівноваги.

Окремий напрям роботи був пов'язаний із розвитком комунікативних навичок та конструктивної взаємодії з однолітками. Для цього використовувалися групові вправи та рольові ігри, що сприяли формуванню навичок співпраці, взаємодопомоги та ефективного спілкування.

Серед них: «Разом ми сила»; «Спільне рішення»; «Будуємо команду»; «Клуб друзів»; «Мирне вирішення конфлікту».

Зазначені вправи дозволяли учням практично відпрацьовувати навички взаємодії у різних соціальних ситуаціях та вчитися конструктивно розв'язувати конфлікти.

Важливе місце у програмі посідали творчі вправи з елементами арттерапії. Їх використання було обумовлене тим, що художня діяльність є природним способом самовираження дітей молодшого шкільного віку.

До творчих завдань належали: «Малюнок мого настрою»; «Дерево емоцій»; «Скарбничка радості»; «Мій емоційний портрет»; «Квітка добрих почуттів».

Творчі вправи сприяли розвитку емоційної відкритості, усвідомленню власних переживань та формуванню позитивного ставлення до себе й оточення.

Завершальна частина кожного заняття передбачала проведення рефлексії. Учні обговорювали власні враження, ділилися думками щодо виконаних завдань та аналізували отриманий досвід.

Для цього використовувалися вправи: «Мікрофон»; «Закінчи речення»; «Мій сьогоднішній успіх»; «Смайлик настрою».

Проведення рефлексії дозволяло закріпити набуті знання та навички, а також сприяло розвитку емоційної усвідомленості дітей.

Таким чином, система розвивальних занять та вправ була спрямована на комплексний розвиток основних компонентів емоційного інтелекту молодших школярів. Використання інтерактивних, ігрових, комунікативних та творчих методів роботи забезпечувало активне залучення дітей до освітнього процесу та створювало сприятливі умови для розвитку емоційної обізнаності, емпатії, емоційної саморегуляції та навичок конструктивної міжособистісної взаємодії.

## **Висновки до розділу 2**

У другому розділі кваліфікаційної роботи було представлено організацію та результати емпіричного дослідження розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища ліцею, а також обґрунтовано та апробовано програму його розвитку.

Емпіричне дослідження проводилося під час проходження переддипломної практики на базі закладу загальної середньої освіти. Базою дослідження виступив ліцей, який характеризується сприятливим психологічним кліматом, ефективною організацією освітнього процесу, належним психолого-педагогічним супроводом учнів та активною взаємодією між усіма учасниками освітнього середовища. У дослідженні взяли участь 65 учнів 2–4 класів.

На основі визначених критеріїв, показників та рівнів розвитку емоційного інтелекту було проведено первинну діагностику. Результати дослідження засвідчили, що більшість молодших школярів характеризуються середнім та високим рівнями розвитку емоційного інтелекту. Найбільш сформованими компонентами виявилися здатність до розпізнавання емоцій та

емпатія, тоді як емоційна саморегуляція потребувала подальшого розвитку та вдосконалення.

Аналіз особливостей розвитку емоційного інтелекту молодших школярів показав, що ефективність його формування значною мірою залежить від умов освітнього середовища, характеру міжособистісних взаємин та організації психолого-педагогічного супроводу. Було встановлено, що позитивний психологічний клімат ліцею, професійна діяльність педагогічного колективу, практичного психолога та соціального педагога сприяють розвитку емоційної компетентності учнів.

На основі результатів первинної діагностики було розроблено програму розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку. Метою програми стало формування емоційної обізнаності, розвиток емпатії, удосконалення навичок емоційної саморегуляції та покращення міжособистісної взаємодії.

## ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища ліцею.

У результаті аналізу наукової літератури встановлено, що емоційний інтелект є складним багатокомпонентним психологічним утворенням, яке охоплює здатність особистості усвідомлювати, розуміти та регулювати власні емоції, розпізнавати емоційні стани інших людей, виявляти емпатію та будувати ефективну міжособистісну взаємодію. З'ясовано, що розвиток емоційного інтелекту є важливою умовою гармонійного особистісного становлення дитини, її успішної соціалізації та психологічного благополуччя.

Визначено, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційного інтелекту. Саме в цей віковий період активно формуються навички емоційного усвідомлення, емоційної саморегуляції, емпатії та конструктивної взаємодії з оточенням. Встановлено, що ефективність розвитку емоційного інтелекту значною мірою залежить від особливостей освітнього середовища, характеру взаємин між учасниками освітнього процесу та рівня психолого-педагогічної підтримки дитини.

У ході дослідження обґрунтовано роль освітнього середовища як одного з провідних чинників формування емоційної компетентності молодших школярів. Встановлено, що позитивний психологічний клімат, партнерська взаємодія між педагогами та учнями, а також системний психолого-педагогічний супровід створюють сприятливі умови для розвитку емоційного інтелекту дітей.

Емпіричне дослідження проводилося на базі закладу загальної середньої освіти під час проходження переддипломної практики. У дослідженні взяли участь 65 учнів 2–4 класів. Для досягнення мети дослідження було використано комплекс взаємодоповнювальних методів, серед яких спостереження, бесіда та психодіагностичні методики, спрямовані

на вивчення рівня розвитку емоційного інтелекту, емпатії, емоційної саморегуляції та здатності до розпізнавання емоцій.

Результати первинної діагностики засвідчили, що більшість молодших школярів мають середній та високий рівні розвитку емоційного інтелекту. Водночас було виявлено необхідність подальшого розвитку окремих його компонентів, насамперед емоційної саморегуляції, що стало підставою для розроблення формувальної програми.

На основі результатів теоретичного та емпіричного дослідження було розроблено програму розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього середовища ліцею. Програма була спрямована на розвиток емоційної обізнаності, емпатії, навичок емоційної саморегуляції та конструктивної міжособистісної взаємодії. Її реалізація здійснювалася шляхом використання інтерактивних форм і методів роботи, зокрема психологічних вправ, рольових ігор, творчих завдань, психогімнастики та елементів арттерапії.

Отже, мету дослідження досягнуто, поставлені завдання виконано, а висунуте припущення про те, що цілеспрямована психолого-педагогічна робота в умовах освітнього середовища сприяє ефективному розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку, знайшло своє підтвердження. Результати роботи можуть бути використані в практичній діяльності педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів та інших фахівців, які здійснюють психолого-педагогічний супровід дітей молодшого шкільного віку.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія особистості : курс лекцій. Київ : МАУП, 2018. 328 с.
3. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 1007 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2019. 616 с.
5. Гаврилюк Н. М. Емоційний інтелект молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. Психологія і особистість. 2021. № 2 (20). С. 45–52.
6. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 424 с.
7. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посіб. Київ : Либідь, 2015. 424 с.
8. Кириченко В. І. Психологічні особливості розвитку емоційної сфери молодших школярів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2020. № 1. С. 67–73.
9. Климчук В. О. Емоційний інтелект та його роль у розвитку особистості. Психологічний часопис. 2022. № 4 (48). С. 31–39.
10. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2012. 200 с.
11. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 272 с.
12. Москалець В. П. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 262 с.
13. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.

14. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2019. 468 с.
15. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2015. 280 с.
16. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2020. 344 с.
17. Синявський В. В. Психологічні особливості емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми психології. 2021. Т. 11, вип. 28. С. 112–118.
18. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 400 с.
19. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості : навч. посіб. Київ : Каравела, 2018. 372 с.
20. Шевченко Н. Ф. Емоційний інтелект як чинник успішної соціалізації особистості. Психологічний журнал. 2020. № 3. С. 54–61.
21. Baron-Cohen S. The Essential Difference: Men, Women and the Extreme Male Brain. London : Penguin Books, 2003. 336 p.
22. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York : Bantam Books, 2005. 352 p.
23. Harris P. L. Children and Emotion: The Development of Psychological Understanding. Oxford : Blackwell Publishing, 2008. 288 p.
24. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional Intelligence: Theory, Findings and Implications. Psychological Inquiry. 2004. Vol. 15, No. 3. P. 197–215.
25. Pons F., Harris P. L., de Rosnay M. Emotion Comprehension Between 3 and 11 Years: Developmental Periods and Hierarchical Organization. European Journal of Developmental Psychology. 2004. Vol. 1, No. 2. P. 127–152.
26. Salovey P., Grewal D. The Science of Emotional Intelligence. Current Directions in Psychological Science. 2005. Vol. 14, No. 6. P. 281–285.
27. Saarni C. The Development of Emotional Competence. New York : Guilford Press, 2007. 381 p.

28. Zeidner M., Matthews G., Roberts R. What We Know About Emotional Intelligence: How It Affects Learning, Work, Relationships, and Our Mental Health. Cambridge : MIT Press, 2009. 462 p.

